

1944 Et dristig sjansespill

To unge menn kjemper for livet gjennom snøstormen i Tydalsfjellene. Vinden blåser tvers igjennom klærne. De er sultne og utslitte – hadde ikke spist på et par dager. Nå hadde de blitt tvunget til retrett. Det var totalt nytteløst å gå mot vinden – de fikk ikke puste. Tidligere på dagen hadde de ”vasset over ei elv”, blitt våte, og visste så inderlig vel at fikk de ikke tørket seg ville det bety slutten. Ingenting er farligere enn å bli våt vinterstid i fjellet. Døden kommer rask og ubarmhjertig på ”bløte sjeler” i høgfjellet. De hadde forsøkt å søke ly under en stor stein, men innså raskt at de måtte komme seg ned til folk eller i det minste innendørs et sted. – For et kort øyeblikk så de for seg det scenario som utspant seg i de samme traktene 226 år tidligere, da svensker og finner i et antall av ca. 2 300 ble liggende igjen som korpføde, da Sylane den gangen tok en grusom nasjonal hevn. De to ungdommene aktet ikke å bli en del av den samme skjebnen. De måtte videre. Stedet er ved Essand i Sylane. Datoen: 13.november 1944. De to ungdommene er: Kjell Haugan (20) og Sigurd Kvål (17) fra Lånke i Stjørdal. Hendelse: På flukt til Sverige.

Sigurd Kvål bor hos sine fosterforeldre på Gevingås Vestre. Han kom fra en liten plass i Elvran. Faren døde tidlig, og mora satt tilbake med 11 unger. Til tross for sin unge alder da Sigurd kom til Gevingåsen, erindrer han slitet og nøysomheten hjemme i Elvran. Fire stykker, to mot to - i hver seng. Enhver måtte yte sitt, tålmodigheten var stor, samholdet større og rettferdighetssansen og solidariteten sto i stil med dette. Slik utviklet den unge Sigurd sine holdninger, og som førte han inn i et sjansespill som kunne ha endt i tragedie, ikke bare for ham selv, men for hans familie og bygda.

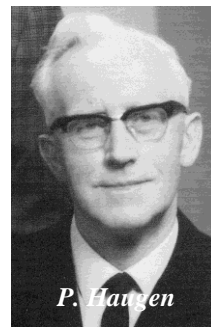
På Hell var det en fangeleir. Her hentet Sigurd regelmessig grismat. På denne måten kom han i kontakt med ulike fanger. Flere av fangene ventet på å bli sendt til Tyskland. I mellomtiden ble de satt til ulikt arbeid i nærmiljøet. Blant disse var Trygve Sverdrup fra Dønna på Helgeland. Det utviklet seg et tillitsforhold mellom han og Sigurd, som sammen med noen medhjelpere klarte å hjelpe helgelendingen å rømme en kveld i skjul av skumringen. Sigurd Kvål, som den gangen kun var 17 år, skjulte Sverdrup i 14 dager i en enkel berghule (overheng) oppe i Svartåsberga, noen hundre meter ovenfor gården. Sigurd hadde belagt hula med mye halm, og ellers gjort forholdene så

behagelige som mulig. Hit kom han regelmessig med mat. Heldigvis var dette midt på sommeren, så temperaturen var overkommelig, men åte og fuktighet gjorde nok tilværelsen temmelig plagsom, for ikke å nevne ensomheten. Sistnevnte ble satt på en prøve, og Trygve Sverdrup tok seg noen rusleturer i nærområdet og kom vel litt for nært bebyggelsen av og til. Naboen til Sigurd, Ole Kleivan, hadde visstnok lagt merke til en eller annen uteligger oppe i skogen, men skjønnte ”tegningen” og forholdt seg taus. Tyskerne oppdaget straks at Sverdrup var rømt, men satte trolig inn søksapparatet mot øst og muligheten for å nå Sverige. De kunne nok ikke tenke seg at han lå skjult omtrent på deres egen dørstokk.

Petter Haugen var en ivrig jøssing, og skulle fullføre den videre planleggingen og gjennomføringen av Sverdrups flukt. Først ble ”fangen” barbert, og trolig ”sykeliggjort”. Ingvar Kleivberg kom med sin drosje, som ble påført Røde Kors merke, og ”pasienten” ble behørlig fraktet nordover til Langstein. Her sto et tysk transporttog. De la Sverdrup under en tysk bil oppe på en jernbanevogn, og slik kom fangen seg i sikkerhet til Steinkjer og Malm, hvor han hadde

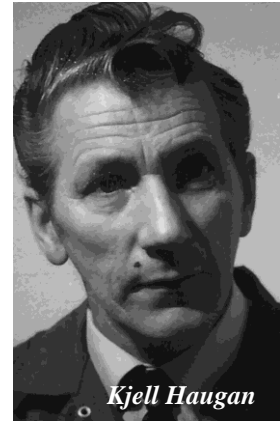

noen kjente – som overtok ansvaret. For tyskerne var likevel ikke Sverdrup regnet som tapt. Av og til dukket fanger opp igjen, og ble tatt – et scenario som var det verst tenkelig for redningsmennene. Påfølgende tortur førte altfor mange ganger til represalier. – Det var en slik angst som bygget seg opp hos Sigurd Kvål utover høsten. Så lenge Sverdrup ikke hadde kommet seg over til Sverige, var sjansen alltid der for at han skulle bli tatt igjen og ”sprekke”.

Utpå seinhøsten bestemmer Sigurd Kvål og Kjell Haugan seg for å stikke til Sverige. Lørdag den 11. november, etter at treskinga var ferdig på låven klokken 9 om kvelden, tok de syklene fatt og bega seg mot Selbu. Ved Garberg bro var det en tysk kontrollpost nettopp der Langseth og Statoil befinner seg i dag. Kjell Haugan, som var litt eldre enn Sigurd, hadde såkalt sonepass, og kunne derfor passere og sykle foran og sondere terrenget. Akkurat denne kvelden festet tyskerne, slik at de kom seg lett forbi kontrollposten. De syklet i snøspor mot Flora, hvilte i ei høyløe og kom seg videre til Ås, hvor de holdt på å ta inn på feil gård.

Heldigvis var Haugan kjent, slik at de omsider kom seg til en annen gård litt lenger oppe. Her ble de beordret ned i kjelleren. Fra kjellervinduet så de at en tysk patrulje gikk like forbi, og foretok grundig ransakelse på den gården de holdt på å ta inn på ved ankomst Ås. Tyskerne holdt blant annet til på Storerikvollen, hvorfra de patruljerte regelmessig mot og langs svenskegrensen, og nedover mot Tydal. Da Sigurd og Kjell bega seg inn i fjellheimen, måtte de omgå denne patruljen.

Etter så vidt å ha berget livet under stormen nevnt innledningsvis, kom de seg over grensen og til den gamle Sylstasjonen, hvor de ankom klokken 0800 om morgenen den 14. november. Ved anlegget på Essand hadde de fått litt mat, tørket klærne og sovet litt, før en på anlegget fulgte de litt på turen videre mot Sylhytta. Men før dette hadde de vært uten mat i flere dager. De hadde vasset i meterdyp snø, unngått fristelsen med å sette seg ned og hvile (sove) – og takket være at Kjell Haugan var kjent i området, berget de livet i siste liten. *”Men vi var sterke på den tiden, etter lange og harde fysiske arbeidsdager”*, forteller Sigurd. I dag ville nok svært få kunne klart det samme. På Sylstasjonen fant de noe risengryn som de tok til seg. Trolig kokte de dem for lite. Kjell Haugan ble nemlig ganske syk.

Kjell Haugan

Etter Sylstasjonen, kom de seg til Blåhammeren, Storlien og med tog til Duved. Her fikk de nye klær, og ble undersøkt av lege. Så gikk turen til Kjesæter, som fungerte som samleir for norsk flyktninger. Her ble de i 3 – 4 dager for registrering, før turen gikk videre til Algberget. Her ble Sigurd og Kjell innrullet i den norske hæren, og ble underlagt våpentrening og militær opplæring. Utpå våren kom de til Falun. Etter hvert som freden nærmet seg, ble det klart at deres tropp og kompani skulle settes inn i vaktholdet rundt Trondheim så snart de kunne. Og slik ble det. Den 9. mai krysser Sigurd og Kjell på nytt grensen. *”Det var rørende, - nedover hele Meråker hang det norske flagg”*, sier Sigurd. Sigurd Kvål tjenestegjorde frem til jul 1945. I 1991 mottok Sigurd og Kjell deltagermedaljen undertegnet av kong Olav 5.

Alt dette høres så enkelt og likebeint ut, men det blir ofte slik når vi nå vet fasiten. Men den høsten i 1944, var det nok de som trodde og håpet, men ingen visste svarene. Tyskerne var nervøse, represaliene kunne komme når som helst – både for det ene og det andre. Det å skjule en fange på flukt var et meget dristig sjansespill. Det kunne ha endt i katastrofe for Sigurd og hans familie, pluss andre. Hadde de bare fått Trygve Sverdrup over til Sverige, så kunne de ha ”slappet av”, men slik det ble – med nordlendingen blivende der i Nord-Trøndelag, ble han gående som en tidsinnstilt tikkende bombe. Sigurd Kvål hadde ikke noe valg.

Trygve Sverdrup klarte å holde seg ”skjult”. Men fangeoppholdet og de påfølgende påkjenningene hadde satt sine spor, og da han fra før av - ifølge hans fosterdatter, Edith Nilsen, hadde svak helse – ble han ikke gamle karen, og døde allerede tidlig på 50-tallet. I ettertid fikk Sigurd vite at Trygve Sverdrup hadde kommet seg til Sverige i oktober 1944. På Gevingås Vestre finnes det takkebrev fra Sverdrup til Sigurd Kvål. Det betyr selvsagt ikke så lite for Sigurd, men mest av alt betyr vissheten om at han hadde reddet et menneskeliv fra de tyske konsentrasjonsleirer og den sikre død. Og at det omtrent kostet Sigurd hans eget liv i snøstormen i Sylane, eller at familiens

Sigurd Kvål i 2004

skjebne hang i en tynn tråd – får så være. ”Vi gjorde det vi måtte – vi visste ikke noe annet”, forteller Sigurd – som allerede tre år tidligere hadde møtt en annen brutal side av krigens gru og offer, se *Stjørdalens krønike*, bind 2 - side 162. Livsgrunnlaget for tenåringen var nok litt annerledes enn hos de fleste. En kan bli mannfolk av mindre.